

**Markhistorisk beskrivning för
naturreservatet *Siesjö östra*
i Sölvesborgs kommun**

Ingegerd Erlandsson
2014

Författare: Ingegerd Erlandsson
Copyright: Länsstyrelsen i Blekinge län
Innehållet i detta dokument får gärna citeras eller refereras med uppgivande av källa

Foton: Ingegerd Erlandsson, om inget annat anges, 2009-2013

Omslagsfoto: Denna gamla vidkroniga ek, som är områdets grövsta, växer i den stenmur som utgör bygräns mellan Sissebäck t.v. och Ynde t.h.

KARTBILAGOR

Kartbilaga 1: Historisk markanvändning tidigt 1800-tal
Kartbilaga 2: Historisk markanvändning tidigt 1900-tal
Kartbilaga 3: Ortofoto 1940 med fornlämningar
Kartbilaga 4: Ortofoto 2012

Det historiska landskapet

Denna markhistoriska beskrivning har tagits fram i samband med utarbetandet av beslut och skötselplan inför bildandet av naturreservatet *Siesjö östra*. Naturreservatet som omfattar ca 64 ha, varav 53 ha är land och ca 11 ha vatten, sträcker sig utmed Siesjöes östra och södra sida. Området gränsar till Skåne län och länsgränsen går ungefär mitt i sjön. En beskrivning av områdets markhistoria ger förståelse för de skeenden som, kopplat till naturgivna förutsättningar, lett fram till nuvarande naturtyper och de natur- och kulturhistoriska värden som finns idag.

Berg, jord och vatten

Berggrunden i området utgörs i grunden av en sträckning av urberget, en utlöpare från Ryssberget bestående av finkornig gnejs. I lägre partier överlagras urberget av kritberggrund. Den dominerande kalkrika grunden ger goda förutsättningar för en artrik flora och fauna. På sluttningar och kullar täcks berget av morän som avsatts under den senaste istiden. Jordarter i lägre delar är sand, svämsediment av lera – finmo, samt kärr och torvmark som avlagrats under olika efterglaciala perioder. Här har ett varierat landskap formats, präglad av närheten till den grunda och naturligt näringsrika sjön. Topografin varierar från de låglänta markerna intill sjön till den högsta punkten ca 38 meter över havet på en moränkulle i öster.

Sjöns yta ligger ca 11 meter över havsytan. Fyra bäckar rinner till sjön, varav en från nordväst på Skånesidan och en från nordost som länsgränsen följer. På Blekingesidan har en bäck sitt inlopp mitt i sjön och en rinner österifrån till sjöns sydöstra del. Sjön har sitt utlopp i söder i det största vattendraget Sissebäck, som mynnar i Valjeviken och länsgränsen följer även detta vattendrag till stor del.

Trädslagets etablering

Trädslagen har invandrat till vårt land vid olika tidpunkter efter den senaste istiden. Först etablerade sig pionjären björk, tätt följd av tall för 10 000 år sedan. Under den så kallade ”värmestiden” 9000 – 3000 år före nutid spred sig träden söderifrån. Hasel, alm och ek följdes av lind och ask. Eken tillhör alltså de ädellövträd som etablerade sig tidigt. Boken som invandrade så sent som för 3 000 – 4 000 år sedan spred sig bland annat till gamla betesmarker och hade sin största utbredning för 1000 år sedan.

Människornas ankomst

Människor kom så småningom invandrande när isen hade dragit sig tillbaka. De levde som fiskare, jägare och samlare och påverkade landskapet i liten omfattning. Under yngre stenåldern (4100 – 1700 f.Kr.) togs de första stegen mot ett nytt levnadssätt då man genom införandet av röjgödslingsbruk och boskapsskötsel började forma naturen efter egna önskemål.

Under bronsåldern (1700 – 500 f.Kr.) gav röjning, uppodling och betesgång successivt landskapet en allt mer öppen karaktär. Handelskontakterna var omfattande och förbindelseleder på land förlades till högre liggande, torrare terrängavsnitt. Där återfinns även den äldre bronsålderns monumentala gravanläggningar i form av högar och rösen.

Fornlämningar

Flera fornlämningar runt sjön visar på dess betydelse för människor under lång tid. Det finns hållristningar, stensättningar, högar, boplatser, fornåkrar, bytomter och ruiner. I höjdläge på en moränrygg i reservatets östra del finns en fornlämning som vittnar om människans närvaro under förhistorisk tid. Den utgörs av en grav från äldre järnåldern (500 f.Kr. – 550 e.Kr.), i form av en kvadratisk stensättning 4 x 4 meter och endast 0,15 meter hög med fyllning av främst rundade stenar (2 – 4 dm i diameter).

Äng är åkers moder

När klimatet blev sämre, vid övergången till järnåldern (som varade 500 f.Kr. – 1050 e.Kr.), började man ställa in djuren och behovet av vinterfoder ökade. Stallgödseln gav då förutsättningar för mer permanenta åkrar. ”Äng är åkers moder” blev härmed ett begrepp som förklarar odlingssystemet där ängen var basen. Efter hand delades byns mark in i inägomark och utmark. Vid övergången till medeltid på 1000-talet (medeltiden räknas år 1050 – 1536 e Kr) låstes en stor del av bebyggelsen i sina historiska lägen där den blev kvar fram till 1800-talets skiftesreformer. Åkrar och ängar var fördelade i vångar med tegar på den inhägnade inägomarken närmast byn. Inom reservatet finns även fossil åkermark.

Utmarken som ägdes gemensamt av byn bestod av skog, myrar, ljunghedar och liknande och fungerade som allmän betesmark åt hela byns kreatur. Den för skattläggning värdefulla ollonskogen av ek och bok utgjorde grunden för hur många svin (så kallade ollonsvin) som kunde födas upp. Samtidigt var skogen av väsentlig betydelse för virkesproduktion, ved och material till allehanda skogsprodukter som var viktiga för försörjningen. Utmarken användes även för uppodling av tillfälliga åkrar, så kallade lyckodlingar eller lyckemark. I det historiska landskapet skiljde man noga på olika markslag.

Under 1000 – 1200-talen infördes ett tekniskt komplex med nya redskap och arbetsmetoder, som skapade förutsättningar för nyodling i skogarna. I det tekniska komplexet ingick faktorer såsom ökad användning av järn med exempelvis järnskodd spade, omfattande nyodling med diken och förbättrad jordbearbetning med nya odlingssystem.

Ortnamn i historien

Listers och Villands härader

Det aktuella området har tillhört de två byarna Ynde och Sissebäck i Sölvesborgs socken, tillhörande både Listers och Villands härader. Att det är två härader förklaras av att Sölvesborg utgör två församlingar; Stadsförsamlingen och Landsförsamlingen. Före 1888 delades Landsförsamlingen i en Blekingedel i Listers härad och en Skånedel i Villands härad, fast med gemensam kyrkobokföring.

Härader var administrativa, juridiska och kyrkliga enheter som framträdde under äldre medeltid och hade betydelse så långt fram som på 1970-talet. Lister som hade ett strategiskt läge på en ö och sedermera halvö var sedan förhistorisk tid en separat bygd, ett ursprungligt och självständigt småland, beläget mellan Skåne och Blekinge.

Namnet *Lister*, i första skriftliga källan nämnt som *Lystær* i Kung Valdemars jordebok från 1230-talet (med bland annat uppgifter om vilka som ägde jord i dåtidens

danska välde), bars av den ö som numera benämns Listerlandet och förknippas med den höjdrygg i sydost där Listershuvud är högsta punkten. Namnet kan som ett topografibetecknande substantiv vara besläktat med *list* i betydelsen 'kant'. Lister nämns som ett eget område i kung Valdemars jordebok och ingick troligtvis inte i härads-systemet förrän efter medeltidens slut. Listerlandet räknades som ett självständigt förvaltningsområde, ett eget landskap, under medeltiden och in på 1500-talet. Området ingick i Sölvesborgs slottslän från mitten av 1300-talet, med administrativt centrum i den medeltida danska riksborgen Sölvesborgs slott.

Även i sin tur Villands härad har liksom andra härader i norra Skåne varit separata bygder, ursprungliga småland, redan långt före häradsindelningen. På 1100-talet skrevs namnat *Wetlandi*. Förleden är med säkerhet besläktad med 'vatten, väta, våt' och syftar antingen på Ivösjön eller på att häradet är rikt på sjöar och till stor del omges av vatten. Efterleden kan visa på ett område med gammal politisk självständighet.

Socknarna

Många stenkyrkor byggdes med början runt skiftet 1100 – 1200-tal och under 1200-talet och i deras spår uppstod socknarna. Fram till 1632 hörde Ynde till Mjällby kyrka. Där har den nuvarande kyrkan från ca 1790 ersatt 1100-talskyrkan av sten, som i sin tur ersatt en tidigare träkyrka från missionstiden. Därefter har Ynde tillhört Sölvesborgs kyrka, som byggnadshistoriskt dateras till just slutet av 1100-talet. En socken utgjordes av dem som sökte sig till samma kyrka. Flertalet socknar har fått sitt namn efter kyrkbyn. Sockenbegreppet har levt kvar såväl i dagligt tal som administrativt, även sedan de ersatts av församlingar och upptagits i större kommuner. Sölvesborgs socken har sitt läge på sydvästra delen av Listerlandet, gränsande till Hanöbukten i söder och Skåne län i väster.

Sijssiöö och Sidhissbäck

Även ortnamn och naturnamn, som exempelvis namn på sjöar, kan ge ledtrådar vid tolkning av det historiska landskapet. Det ursprungliga namnet på sjön Siesjö anses vara Sithsio, i äldsta skriftliga källan stavat *Sijssiöö* 1687 (Buhrmans handlingar i Krigsarkivet). Förleden syftar antingen på *sid* 'låglänt, sank' med tanke på terrängförhållandena med de sumpiga strandmarkerna som fanns även före sjösänkningen, eller på *sissa* som förled i vattendragsnamnet *Sissebäck* med ursprungligt namn *Sissa* och betydelsen 'den kissande', det vill säga 'rinnande, strilande'. Alltså blir betydelsen av namnet Siesjö antingen 'sjön med de sankna stränderna' eller 'den kissande sjön'.

Naturnamnet *Sidhissbäck* nämns redan 1358 i Svenskt Diplomatarium (SD) 7:2 sid. 16 avskrift 1497. Bebyggelsen *Sissebäck* intill bäcken på gränsen mellan Villands och Lister härad har fått namn efter bäcken. År 1570 nämns *Ciissebecks mølle* i Lunds stifts landebok (Lb) 2:476 (Sölvesborgs socken). Sissebäcks gård ägdes under senmedeltiden av ärkebiskopen i Lund. Efter reformationen drogs gården in till kronan för att senare övergå i privat ägo. Under 1700-talet uppfördes vid Sissebäcken två större tullmjölkvarnar som var i drift långt in på 1800-talet. Under 1900-talets början drevs pensionat på Sissebäcks gård.

Ingö blir Ynde

Den äldsta skriftliga noteringen för Ynde som *Ingö* och *Jngö* lär finnas i det så kallade Mjällbydokumentet, där en herr Lauritz (troligtvis kanik i Mjällby) år 1414 gör en avskrift av ett äldre dokument där det framgår att en gård i Ynde testamenteras till kyrkan (refererat av Curt Wallin i Blekingeboken 1939). Ynde har ett annat äldre skriftligt belägg som *Ynge* 1449, citerat ur Lunds ärkestifts urkundsbok (LÅU) 5:229 (nr 279), avskrift 1689. År 1532 skrevs namnet *Ynnge* i Fredrik I Danske Registratur (FrIDReg) sid. 307 och år 1570 var stavningen *Ynde* (Lb 2:750). Namnet kan komma från ett äldre sjönamn på Yng-. Det kan även komma av det danska *yndig* med betydelsen 'vacker, skön', men någon säker förklaring är svår att få. Det framgår inte av källmaterialet ifall bebyggelsen i Ynde etablerats redan vid en äldre- eller högmedeltida kolonisation under 1100- 1200-talens odlingsexpansion eller under en senmedeltida våg av nyetablering i skogsbygd, eller om den rent av är ännu äldre. Fornlämningen på backen, järnåldersgraven, visar på att området varit bebott långt tidigare men någon kontinuitet i bosättningen kan inte bevisas.

Trolle-Ljungby gods

Under lång tid har Ljungby gods (sedan 1830 Trolle-Ljungby) i Trolle Ljungby socken, bland annat med tillhörande Arups herrgård i Ivetofta socken, dominerat inte bara stora delar av dessa och flera andra skånska socknar utan även delar av Sölvesborgs och Mjellby socknar i Blekinge län. Redan år 1590 hade kung Christian III förlänat gårdar, bland annat i Ynde, till Ljungby. I dansk Decimantjordsbok 1651 anges i Ynde sex namngivna bönder under kronan och tre som "Adelens Thienare". När fideikommissrätten år 1830 överfördes till Ljungby från Trollebergs och S:t Peters Closters säterier, under excellensen greve Hans Gabriel Trolle Wachtmeister, bytte godset namn till Trolle-Ljungby. Att Ynde by varit och fortfarande är fideikommissägd, med hårda arrendevillkor för bönderna, präglar bygden.

Historiskt kartmaterial

Studier av historiska kartor ger, tillsammans med skriftligt källmaterial, värdefulla uppgifter om bland annat växtlighet och markanvändning. Det historiska kartmaterialet tillåter nedslag i vissa tidsskikt men vad som hänt däremellan är ibland svårt att veta. Numera finns de inskannade historiska kartorna med tillhörande handlingar tillgängliga att studera digitalt på Lantmäteriets hemsida. På kartorna i Bilaga 1 "Historisk markanvändning tidigt 1800-tal" och Bilaga 2 "Historisk markanvändning tidigt 1900-tal", där markanvändningen inom reservatet finns tolkad, är de digitaliserade områdena till största del från ett projektarbete gjort av Viktoria Tim, Länsstyrelsen i Blekinge 2005. Eftersom det arbetet omfattade Siesjö med omnejd på såväl Blekinge- som Skånesidan finns hela området med på kartorna, vilket bidrar till en helhetsbild av området. Även mindre delar utanför reservatet finns med.

1800-talets skifteskartor

Det varierar från by till by vilket kartmaterial som finns att tillgå. För de bägge byarna Ynde och Sissebäck finns inga geometriska avmätningar från 1700-talet. Den äldsta kartan som använts för det aktuella området öster om Siesjö är en Lantmäterikarta från tidigt 1800-tal över storskifte i Ynde. Under 1800-talet genomfördes olika jordskiften för att samla ägorna till varje hemman och begränsa antalet tegar i byarna. Vid skiftena inleddes en omfattande uppodling som pågick under hela 1800-talet

och ett bra tag in på 1900-talet. Storskiftet var den första moderna formen av skifte, som försökte begränsa antalet tegar per brukare. Det påbörjades 1749 men förordningen kom först 1757. Enligt stadgan fick varje bonde äga som mest fyra tegar i samma ängs- och åkergräde.

Storskiftet i Ynde by

I Ynde by inleddes storskifte på inägorna år 1806 och de uppmätta ägorna redovisades på en karta, där det står "Carta öfver Ynde Bys In Ägor uti Christianstads och blekinge Hövdinge Dömen Willands och Listers Härad samt Sölvesborgs Socken Upprättad år 1806..." Här nämns alltså båda häraderna. Byns gemensamma utmark ingick inte i skiftningen. Kartan med tillhörande handlingar finns i två versioner; originalkartan, även kallad konceptkarta, är den utförligaste med mycket anteckningar och information samt ingående beskrivning, medan kopian är en renritad och mer lätttydd variant med något kortare beskrivning.

Markerna öster och närmast sydost om Siesjö hörde till Ynde. Det aktuella reservatsområdet låg en bit från själva gårdarna, som hade sitt läge på gränsen mellan inägor och utmark längs en linje i nordvästlig till sydöstlig riktning nedanför Ryssberget. Ynde var en medelstor by med nio hemman, jordebokshemman med fastighets- eller gårdsnummer. Gårdarnas storlek anges i mantal (mtl), såsom $\frac{1}{2}$ mtl för nr. 8 och $\frac{1}{4}$ mtl för nr. 10. Mantal, som anges i bråktal, var ursprungligen ett mått på skattekraften hos jord, den jordareal på vilken en bonde med familj och tjänstefolk kunde försörja sig. Senare blev det ett mått på hemmanets andel i byn. Av handlingarna till kartan framgår att Ynde by var med $1 \frac{1}{6}$ mtl beläget i Willands härad och $1 \frac{5}{12}$ mtl i Lister härad.

I handlingarna kan utläsas vilken jordenatur (vilket ägoförhållande) varje hemman hade. Byn var uppdelad i Skånskt frälse, Blekingst frälse och Kronet. Vid skiftets genomförande tilldelades varje gård, som tidigare haft nummer, nu en bokstav. På lantmäteriets storskifteskarta är gårdarnas huskroppar utritade och markerade från A-K (ej J). Här framgår det att två var dubbelgårdar och övriga enkelgårdar. Såväl gårdarna A-D under Skånskt frälse och E-F under Blekingst frälse räknades som *utsocknes frälsehemman* eftersom de löd under ett adelsgods i en annan socken, det vill säga Ljungby säteri.

De bägge gårdarna I (nr. 8) och K (nr. 10), belägna som en dubbelgård, tillhörde Kronet och var *kronoskatte rusthållhemman*. *Kronohemman* ägdes av kronan och lejdes ut till bönder (åbor) eller var boställen för officerare, fogdar och andra statliga tjänstemän. *Skattehemman* ägdes och brukades av en självägande bonde som betalade jordeboksskatt (ränta) till kronan (staten). *Kronoskatte* i sin tur betecknar ett tidigare kronohemman som köpts till skatte. *Rusthållshemman* innebar att gården indelats till kavalleriet och hade skatteskyldighet till beriden militärtjänst. Endast krono- och skattehemman kunde vara rusthåll, och rusthållare var en hedrande titel.

Det framgår inte tydligt av kartan vilket som var bygatan eller gatumarken, som tillhörde byns allmänning. Det kan bero på att gårdarnas läge gränsade till byns gemensamma utmark som sträckte sig upp på Ryssbergets skogklädda sluttningar. Där var skogsmarken som tillhörde Ynde by belägen. Genom byn i nord-sydlig riktning ledde Häradsvägen, med avstickare till gårdarna i sydost.

Inför storskiftet klassades varje gårds mark som "Tomter och kálhagar", "Åker i gamla ägor", "Kastjorden" samt "Äng i gamla ägor". Delar av byns mark som redo-

visades för sig själv var A: "Allmänningen" såsom del av Bokskogsbackarna *Byabjer, Hultet* m.fl, B: "Mellby kyrkojord" och C: "Ivetofta kyrkoäng". Både åker och äng hade tidigare varit tegskiftade i smala remsor. Äldre hägnader verkar ha markerats med tunn prickad linje på kartan.

Inför reservatsbildningen är det av särskilt intresse att titta närmare på hur den mark

Stenmur i nuvarande torra delar av betesmarken, där marken som kallades *Salåkrar* låg.

som ligger inom reservatet användes i början av 1800-talet, före skiftningen. Marknamnen framgår av kartan.

Åkermarken var belägen närmast gårdarna, som låg öster om reservatet, samt sträckte sig mot söder och sydväst.

I reservatets sydöstra del fanns åkrar i torrare höjdläge på *Möllebacken* och i en svag sluttning benämnd *Salåkrar*.

I sluttningen norr om svackan med bäcken kallades åkern för *Thorsänket*.

Stora delar var ängsmark belägen närmast sjön, såväl på låglänta områden som på höjderna. Förr fanns olika typer av ängsmark, såväl öppna som trädrika. Ängsmarkerna kunde dels vara fuktängar i form av exempelvis madäng, våtmarksäng, strandäng eller sidvallsäng som låg på en sluttning. Dels kunde de vara friska – torra så kallade hårdvallsängar, ofta på moränmark. Ängsmarken på det låglänta området söder om sjön hade namnet *Sjöängar*, vilket säger att de var våtmarksängar. Där fortsatte ängarna in på grannbyn Sissebäcks marker. Bygränsen markerades med en stenmur (se den inledande bilden). Längre norrut intill sjön, i sänkan mellan moränkullarna, hette ängen *Södre mossen*. Den låglänta ängen kallad *Mossen* fortsatte norrut öster om *Hultet* (utanför reservatet) och genom den löpte ett grävt dike som rann ut i sjön.

Vid sjökanten alldeles norr om reservatet låg en mindre äng kallad *Askäng*. Löväng var en typ av trädrik äng som också användes för lövtäkt. Träden var på lång sikt till stor nytta för ängens bördighet på samma gång som trädens löv också var viktiga som djurfoder. Lövbärande träd i ängen hamlades, det vill säga kvistarna skars av och sparades till vinterfoder. Detta skedde med några års mellanrum vid tiden mellan slåttern och skörden på åkrarna. De hamlade träden blev då inte heller för stora så de skuggade grässvålen, samtidigt som röjgödslingseffekten bidrog till ängens produktivitet. Just ask tillhörde ett av de vanligaste hamlingsträden. Träden var näringsbank i ängen. Det sker hela tiden näringsuttag från ängen och i hårvallsängen kan det bli ett problem om inte näring ges tillbaka.

Ängsmarken på högre belägna torrare marker är i Ynde markerad som trädbevuxen äng, på kartan med trädssymboler. Moränkullen med trädbevuxen äng intill sjön, delvis utstickande som en udde i reservatets norra del, kallades för *Hultet*, ett namn som

betyder 'dungen'. Trädbevuxen äng fanns också på den andra moränkullen söder därom som kallades *Byabjers backe* (stavningen varierar mellan e och ä), vilket måste betyda 'Bybergsbacken'. Där finns området högsta punkt. Troligtvis har vissa träd hamlat i den trädbevuxna ängen. Eftersom dessa marker i handlingarna benämns "Bokskogsbackarna" var förmodligen bok det dominerande trädslaget där. Bokskogar användes till ollonsvinsbete. Tidigare skattlades en by efter hur många ollonvin den kunde föda och då räknades både bok och ek. Ynde hade stora skogar uppåt Ryssberget som användes till beten och för virkesuttag samt till allehanda skogsprodukter.

Det finns mark inom reservatet som i början av 1800-talet användes som lundor.

Denna mark på inägorna användes för det mesta som äng, men under några års tid bröts den upp, gödslades och odlades. Det gav tillbaka en äng med hög avkastning. På höjdsträckningen öster om *Byabjers backe*, på den blockrika moränkullen med fornlämningen, är ett sådant område som kallades *Kastjorden*. Vid storskiftesindelningen räknades detta ihop med åkermarken. I sydost fanns en annan lund benämnd *Rödehålan*.

Marken som kallades *Rödehålan* och användes som lund, är idag betesmark omgärdad av ädellövskog.

Inför storskiftet delades marken in i olika *fall* (jämförbart med vångar), i första till femte fallet, och efter beräkningen fick varje gård skiften med del i åker och äng inom de olika fallen. Exempelvis står det för hemman K; Äng: 2:a Fallet/ d/ *Sjöängen*. Marknamn och bokstav för skiftet återfinns på kartan. Yndes storskifteskarta visar både markförhållandena före skiftet och hur de nya gränserna skulle dras enligt de raka linjer lantmätaren ritat på kartan. Dessa drogs ofta rakt över tidigare markslag. Kronohemmanens tomter och kålhagar skulle behålla sin storlek men få raka linjer. För frälsehemmanens del skulle tomten stakas ut i samma storlek som nr. 2 hade och med raka linjer. När ägorna fördelats enligt karta och skrift och delningslinjer blivit utstakade på marken samt markerade, då avslutades förrättningen den 27 september 1806. Längs gränser och hägnader uppfördes oftast stenmurar i stenrika trakter som denna.

Texten i handlingarna återupptas emellertid i juni 1823, sedan kartan med handlingar kommit till rätta efter lantmätaren Johan Pilos död. Åkerjorden med *Kastjorden* var då fördelad i tre skiften och ängsmarken i fyra skiften med vasskörden vid Siesjö inberäknad. Så fastställdes förrättningen slutligen den 19 november 1823.

Enskifte och laga skifte

Enskifte och laga skifte medförde att många gårdar flyttades ut till de nya ägorna och byarna splittrades upp. Enskiftet var en jordreform som ägde rum 1803 – 1827 och innebar att varje gård skulle ha sin mark samlad i en enda jordlott. Laga skifte som infördes 1827 var en fortsättning och modifiering av enskiftet med en mer genomtänkt arrondering, rumslig fördelning av gårdens ägor. Varje gård tilläts ha tre ägoskiften, varav två i åker och äng samt ett i skogsmark. Nu användes begreppen inrösnings- och avrösningsjord. Till inrösningsjord räknades mark lämpad för åker och äng, även de delar av utmarken som bedömdes lämpliga för nyodling.

Förändringen som sedan skett av byn Ynde talar för att ytterligare ett skifte har ägt rum där. Enligt muntliga berättelser och ”någon handling i byakistan” skedde omvälvningen 1851. Då flyttades fyra av de tio gårdarna ut ur de båda byklungorna (muntligt R. Persson 2012). I Lantmäteriets arkiv finns dock ingen enskiftes- eller laga skifteskarta registrerad. Det troliga är att förrättningen räknats som ett internt enskifte på inägomarken och att handlingarna förvarats i godsarkivet.

Laga skifte i Sissebäck

Laga skifte genomfördes i byn Sissebäck 1838. Sissebäck gränsade i väster till den bäck med samma namn som även utgjorde länsgräns, i söder till Valje by med en väg som gräns och i öster till Sölvitsborg Stads ägor med bland annat Kämpahuset och Grönadal. I norr gränsade Sissebäck till Ynde by. Hemmanet Sissebäck med nr. 18 var på 3/8 mtl. Det hade två ägare med 3/16 mtl var, där Wachtmeister på Trolle-Ljungby gods var den ena ägaren och en handelsman N. Holm i Sölvesborg var den andra. Sissebäck var att räkna som en egen liten by som bestod av endast ett hemman. Gården låg längst i sydväst på ägorna med lite åkermark närmast i söder och en bit norr om, medan det mesta av åkrarna var belägna längre österut i en dalgång. Det mesta av ängsmarken fanns i norr och nordväst. Utmarken med betesmarker låg på moränkullarna i den sydöstra delen. Holm hade begärt laga skifte å alla ägorna sedan han köpt halva fastigheten på 3/16 mtl.

Även på denna skifteskarta redovisas markslag såväl före skiftet som med den nya indelningen av ägorna. Som framgår av kartan i Bilaga 1 utgjordes de marker som ingår i reservatet av den norra delen av bymarken med äng samt lite åker i öster. Varje markbit är numrerad och beskriven i handlingarna, före skiftet indelad i ”Åker”, ”Äng” och ”Afrösningsjord” samt ”Betesmark”. Marken graderades, ju högre siffra desto högre avkastning. Längst i nordväst var ängen ”mossbunden”, i övrigt benämnd som ”jemnländ äng”. Det mesta lär ha varit våtmarksäng. På ängsmarken fanns ett väl utvecklat dikessystem med avrinning till bäcken. Åkern hörde till *Kampåkrarne* med så kallad klappermylla eller sandmylla på sandbotten.

Vid laga skiftet drogs raka gränser tvärs över tidigare markslag, vilket här resulterade i var sin sammanhållen lott för hemmanen A och B. Marken delades i princip i en västlig del för A, nu med nr. 1² och Holm som ägare, och en östlig del för B med nr. 1³ tillhörande Trolle-Ljungby. Lotten B fick dock tomtmarken förlagd för sig i ett särskilt skifte alldeles öster om gamla gårdsläget. Marken delades in i ”Inrösningsjord” med åker och äng samt ”Afrösningsjord”. Exempelvis står det B; Åker: 28c/ *Kampåkern*/ djup klappermylla/ (gradering 1), 28h/ sandmylla/ (grad. 2 ³/₄), A; 2/ *Mossen*/ Torfgraf; (grad. 48) och B; Äng: 6/ *Wängen*/ Jemnländ äng/ (grad. 1¹/₂).

Wången var belägen norr om *Kämpåkern* medan *Mossen* låg väster därom, jämte gränsen mot Ynde. Det är möjligt att det bedrivits torvtäkt på *Mossen*.

Vid skiften kunde ske såväl hopslagningar som delningar av gårdarna. När en gård delades i flera brukningsdelar, vid exempelvis arvskifte, behölls det sammanlagda mantalet. Sissebäck hade redan två ägare. De som fick kvarboenderätt vid laga skifte kunde bo kvar på gården på dess gamla läge i byn medan de som belades med utflyttningsskyldighet fick, med bybornas hjälp, flytta byggnaderna till det nya gårdsläget. Nu bestod Sissebäck som sagt av ett hemman med två ägare och där fick båda kvarboenderätt, alltså innebar det inte flyttning eller nyuppförande av några hus. Skiftet fastställdes samma år, 1883.

Skånska rekognoseringskartan

En annan typ av karta som kan användas för tolkning av det historiska landskapet är Skånska rekognoseringskartan (1810-20), uppmätt för militärstrategiska ändamål. Den visar tydligt topografi med höjder, sänkor och vattendrag, markslag samt bebyggelse och vägar. Kartan sträcker sig en bit in i Blekinge vilket innebär att Yndes marker finns med, men däremot inte Sissebäcks. Byn Ynde syns belägen på västslutningen nedanför det skogbevuxna Ryssberget, med tio synliga gårdsmarkeringar varav två dubbelgårdar samt ett tiotal mindre gatehus.

Precis som i tidigare presenterat kartmaterial ligger gårdarna samlade i stort sett uppradade på gränsen mot utmarken. En större väg ledde genom bymarken i nord-sydlig riktning, medan en mindre väg vek av åt öster och inom till sex av gårdarna.

Öppen åkermark fanns närmast gårdarna och mot sydväst, utan någon här synlig indelning i vångar eller gården. Trädbevuxna områden, markerade med ringar som lövträdssymboler, fanns på de tydligt markerade kullarna. Där vid sjöns nordöstra strand gick skogen ända ner till vattnet. Annars framgår det att kärr- och sankmarker, använda som sidlänt ängsmark, var belägna på låglänta delar intill sjön och i svackor där slingrande vattendrag syns

Utdrag ur **Skånska rekognoseringskartan** från 1810-20. Mellan Siesjö och byn Ynde syns trädbevuxna kullar och våtmarker.

rinna genom. I övrigt var det skog på byns mark uppåt Ryssberget till. Sjön hade större utbredning än idag, mest märkbart utmed sydöstra stranden. Varken någon bebyggelse eller några vägar finns markerade inom reservatetsområdet.

Generalstabskartan

Generalstabens karta från 1880 kan ge kompletterande information om topografiska förhållanden med höjder, sankmarker och vattendrag, likaså om skogen med olika symboler såsom cirklar för löv och stjärnor för barr. Även vägar, gårdar och torp finns med. Kartan tillkom för militära ändamål. På grund av att kartan är i skala 1:100 000 blir inte uppgifterna särskilt noggranna. Därför säger inte kartan mycket om markanvändning för Siesjöområdet, den visar endast öppna marker på hela det aktuella området. Bebyggelsen hade utökats med fler hus men var fortfarande lokaliserad längs vägen, som följde den östliga sträckan genom byn Ynde. Vid gårdsläget i Sissebäck låg en herrgård och tre gårdar intill en större väg. Ingen större förändring hade alltså skett på de 60 – 70 åren med bebyggelse och vägar.

Vad som däremot ser ut att vara nytt i landskapsbilden är järnvägen. På kartan finns järnvägar inritade både söder och öster om sjön. Mellan Sölvesborg och Kristianstad hade en smalspårig järnväg öppnats 1874. Den östra sträckan förbi Ynde med järnvägen Sölvesborg – Olofström och vidare norrut till stambanan öppnades för trafik 1901. Den fanns alltså inte när Generalstabskartan gjordes utan ritades in i efterhand.

1900-talets kartmaterial

På kartan i Bilaga 2 finns markanvändningen inom reservatet under tidigt 1900-tal tolkad.

Häradskartan

Den gamla ekonomiska kartan från 1915 – 19, kallad Häradskartan, är en utmärkt källa för historisk markanvändning eftersom den visar landskapet i en tid när odlingsexpansionen nått sitt maximum i utnyttjandet av odlingsbara marker, samtidigt som det småskaliga jordbrukslandskapet ännu existerade med många äldre strukturer välbevarade.

Från storskiftet hundra år tidigare hade som synes skett stora förändringar i Ynde. Bebyggelsen låg kvar utmed vägen som hade samma sträckning som tidigare, söderifrån över åkrarna och vidare norrut längs Ryssbergets fot. Gårdslägen hade däremot flyttats och fler hus tillkommit. Här framgår att sedan järnvägen byggdes går vägen genom byn längs den östliga slingan. I Sissebäck visar kartan att det låg två gårdar intill varandra med mangårdsbyggnaden på respektive bytomt, med Sissebäcks gård som den största i väster, och ekonomibyggnader intill en gemensam gårdsplan. Det fanns en kvarn i bäcken och ytterligare två boningshus öster om gårdarna. I beskrivningen till kartan finns uppgifter om bland annat ägo- och bruksförhållanden. Där framgår att all mark tillhörande såväl Ynde som Sissebäck löd under Trolle-Ljungby, förutom Mjällby kyrkojord (nr. 2 på kartan) och en utjord i Ynde.

I Ynde fanns nio jordeboksnummer och av de sju som hörde till Trolle-Ljungby hade en gård på ½ mtl jordenaturen *skatte*, medan övriga var *frälse* med tillsammans 9/8 mtl. Under ”bruksförhållanden” står nio arrendatorer och ett arrendetorp med 15 bebyggda bruksdelar och jordbrukslägenheter samt nio bostadslägenheter utan jordbruk säger listan i handlingarna.

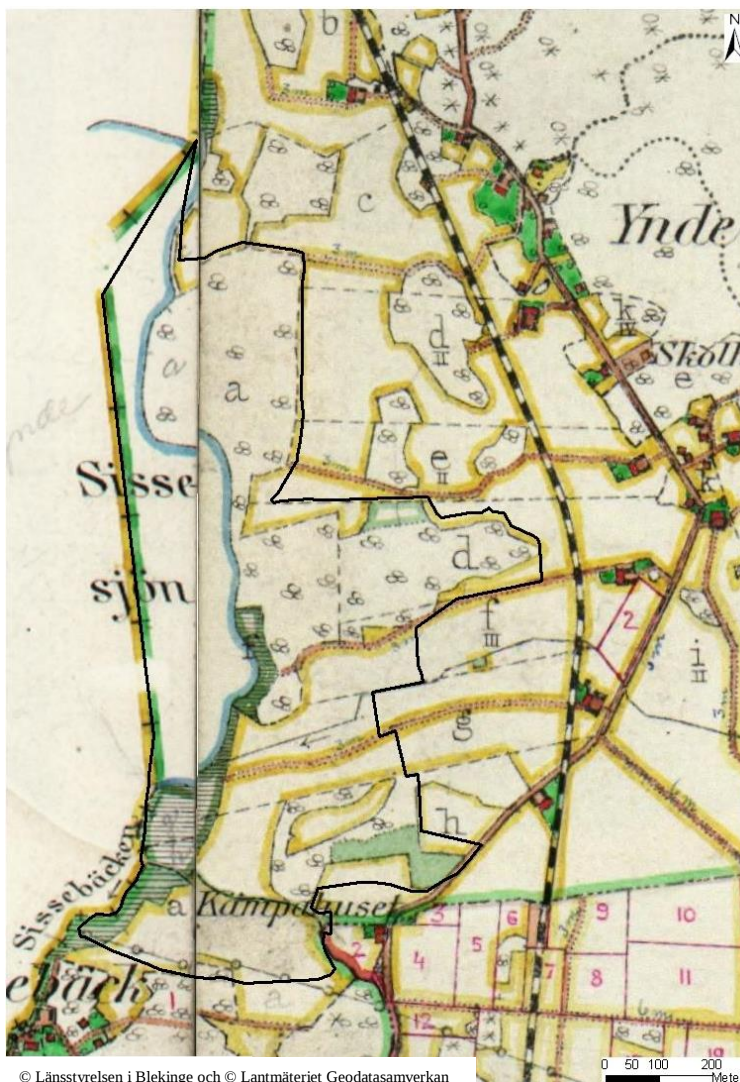
Sissebäck i sin tur bestod av ett jordeboksnummer på 3/8 mtl som löd under Trolle-Ljungby där 1a står på en arrendator och 1b på ägaren. En jordbrukslägenhet och tre bostadslägenheter fanns det enligt listan.

På Häradskartan är marken gränsmärkt enligt följande, för Ynde: *Hultet* med del av *Byabjers backe* är avgränsad och märkt med a (ägaren Greve Trolle Wachtmeister). Resten av marken är indelad i skiften i östvästlig riktning från byn och ner mot sjön, en indelning som för tankarna till ett enskifte eller laga skifte eftersom det finns en gård belägen på varje skifte. Söderifrån är skiftena med mark inom reservatet märkta h, g, f, d. För Sissebäck's del är åkern avgränsad och märkt a, medan betesmarker/skog är märkta b. Av detta kan utläsas att ägaren Trolle-Ljungby mest brukade skogen själva och arrenderade ut åkermarken.

Det mesta av den tidigare låglänta ängsmarken var uppodlad i början av 1900-talet. Ängsmark återstod då endast söder om sjön, intill Sisse-

bäcken och en smal remsa längs sjöns sydöstra strand, en liten yta på nordsidan av *Byabjers backe* samt på *Möllebacken* i sydost. Intill sjön och bäcken var det fuktängar, i övrigt torrängar. Åkrarnas form kommer av de naturbundna förutsättningarna. Åkern är gulmarkerad på kartan och ängen grön. Bäck som rinner från öster har rätats ut medan diket på *Mossen* öster om *Hultet* rörlagts. På höjderna var skogsområden markerat med runda cirklar för lövskog.

Magra och steniga marker som inte längre lönade sig för åkerodling eller passade till äng kunde som här duga till skogsodling. Träden hade funnits lite överallt i mångbrukslandskapet. Vid skogsseparationen som infördes under 1800-talet kom markerna att delas upp med skogsodling för sig. Steniga magra moränmarker har använts som betesmark. På Häradskartan finns inte betesmarker utsatta utan de döljer sig i

© Länsstyrelsen i Blekinge och © Lantmäteriet Geodatasamverkan

Utdrag ur Häradskartan 1916 visar ett småskaligt jordbrukslandskap med åkrar, ängar och skog intill sjön, samt hus, vägar och järnväg.

det som var skog. Fyra mindre vägar ledde österifrån in i reservatsområdet. En kraftledning är markerad i sydostlig – nordvästlig riktning över Sissebäcks marker i söder. Enligt kartmaterialet fanns inga hus inom reservatet.

Fler kulturhistoriska lämningar

Den linbasta som legat öster om Byabjers backe lär ha varit i bruk in i början av 1900-talet. Även om den fanns kvar är den inte markerad på kartan 1915. I byns norra del har även legat en malttorka (muntligt R. Persson 2011). En skola byggdes i

Strandhaket syns tydligt vid den sydöstra stranden och visar den gamla strandlinjen före sjösänkningen.

Länsgränsen följer fortfarande den gamla åfåran, där isen ligger, som finns kvar sedan Sissebäcken rätats ut.

Ynde 1871 och den upphörde 1937. Fram till 1950 tog man upp is ur sjön, för att använda under resten av året. ”Isvägen” kallades vägen som gick söder om Byabjers backe och ner till sjön (muntligt R. Persson 2012).

År 1956 sänktes Siesjö genom att pasströskeln i Sissebäck fördjupades 1,5 m. Förutom att spränga i utloppet stoppades tillflöden för att sänka sjöns nivå. Försöken att utvinna ännu mer åkermark fortsatte alltså in i mitten av 1900-talet. Enligt uppgift har sjön därefter stigit ca en halv meter. Längs stora delar av den östra stranden syns idag ett tydligt strandhak efter den gamla vattennivån. Sissebäcken har rätats på en del av sträckan och den gamla åfåran finns kvar som en tidvis vattenfylld fördjupning. Länsgränsen och även reservatsgränsen följer här den gamla åfåran.

1970-talets ekonomiska karta

Via 1970-talets ekonomiska karta kan man följa landskapets förändring. Själva byn Ynde fanns kvar med gårdar och hus längs vägen nedanför berget. Vägsystemet kring byn var sig likt, järnvägen fanns kvar och det fanns till och med ett stationshus beläget intill där järnvägen korsade vägen. Boningshuset till Sissebäcks gård fanns kvar, samt ett par uthuslängor, en kvarn och två mindre boställen. På den tidigare tomten till lotten B låg nu en dansbana. Åkermarkens areal hade minskat och det mesta hade övergått till betesmark. Inom det för naturreservatet aktuella området fanns åkermark kvar på en del av de tidigare *Sjöängarna* söder om sjön, på *Rödehålan* och längst i sydost på *Kämpåkern*. Skog växte på moränkullarna där marken tidigare klassats som trädbevuxen äng och lövskog. I Ynde utgjordes fortfarande hela reservatsområdet av en enda fastighet, Ynde 11:1 tillhörande Trolle-Ljungby. I Sissebäck var det två fastigheter, 1:2 och 1:3, båda tillhörande Trolle-Ljungby och där gränsen överensstämde med laga skifteskartan. Sissebäck hade rätats ut, men länsgränsen följde ändå den gamla bäckfåran, såväl öster som väster om den uträtade bäckfåran. Tre småvägar ledde in till reservatsområdet österifrån. Kraftledningen i söder fanns kvar och ytterligare en var dragen strax söder om sjön.

Ortofoton från 1940 och 2011

Ortofotot från 1940-talet är också en utmärkt källa för markhistorisk tolkning. 1940-talets ortofoto över det aktuella området visas på kartan i Bilaga 3. Där visas även fornlämningarnas läge. Inom reservatet finns en stensättning som är en järnåldersgrav samt ruinen efter linbasta dokumenterade. Öster om reservatet finns två fornlämningsytor som visar på det historiska läget för Ynde bytomter, excerperade efter rektifierad karta över byns inägor upprättad vid storskiftet 1806.

Inom den ena ytan fanns då tre gårdar varav en av alltjämt bebyggd, medan det inom den andra ytan låg fyra gårdstomter, av vilka tre ännu är bebyggda.

Ortofotot visar ett öppet odlingslandskap öster och söder om Siesjö. Markanvändningen ser ut att stämma bra överens med Häradskartan ett par årtionden tidigare. På flygfotot blir det tydligt hur trädöst landskapet var. Skog fanns

på ett par ställen, på de båda höjderna öster om sjön där den norra (*Hultet*) var helt skogbevuxen medan den mittersta höjdens (*Byabjers backe*) västra del var skogklädd och resten glesare trädbevuxen. På backen i sydost fanns mindre trädungar. Rader

Nutida betesmarker vid *Byabjers backe*, sedd från öster. Fornlämningen med stensättningen finns på backen, på den del som benämndes *Kastjorden* på 1800-talet. I buskaget nedanför backen t.h. ligger ruinerna av linbasta.

med träd och buskar växte utmed bäckar och gränser, till exempel längs bygränsen mellan Ynde och Sissebäck. Den trädraden slutade vid en dunge i väster. I övrigt var landskapet öppet och hävdad, med åkerlappar och ängs- eller betesmark.

Vid en jämförelse med ortofotot från 2011, på kartan i Bilaga 4, är den största förändringen att åkermarken så gott som försvunnit, förutom en mindre yta sydost om sjön. De ännu öppna markerna utgörs av betesmark. Kullarna öster om sjön är skogbevuxna, med lövträd. Dungar med träd och buskar har brett ut sig i söder. Sjöns yta har minskat synligt. Likheter ses ändå i var skog respektive öppen mark finns. Europaväg 22 skär idag rakt genom landskapet och reservatets södra gräns följer motorvägen.

I de skogbevuxna delarna finns likheter mellan 1940 och 2011, som den täta boksko-

Foto av oljemålning (Gustav Cassel 1950, ägare R. Persson) som visar öppna betesmarker och skog intill södra delen av Siesjö. Jämför med fotot nedan från 2011 (I. Erlandsson).

gen på västra delen av *Byabjers backe*. På den norra kullen (*Hultet*) är skogen däremot betydligt glesare sedan den avverkades i januari 2009. I och med avverkningen bröts en månghundraårig kontinuitet med ädellövskog, främst bok, som varat minst från 1700- och 1800-talets trädbärande äng och senare tätare ädellövskog. Ett område mitt på *Byabjers backe* har också avverkats. En uppdaterad fastighetskarta visar att det på den skogbevuxna kullen öster om dansbanan i Sissebäck nu finns en nöjesanläggning. Järnvägen som byggts 1901 med sträckning norrut förbi Ynde lades ner helt 1984 och spåren revs upp 1988. Järnvägsbanken utnyttjas numera som gång- och cykelbana.

Konst som källa

Kring 1950-60-talen skedde en hel del stenröjning och borttagande av stenmurar för att få större åkerytor och för att komma fram med traktor. En tavla målad 1950 (ägare Rune Persson), se bild s. 16, visar landskapet vid Siesjö sett från kullen sydost om sjön med vy mot nordväst. I förgrunden syns åkrar och betesmarker, inhägnade med staket och öppna ända ner till vattnet. Sjöns vattenspegel syns tydligt.

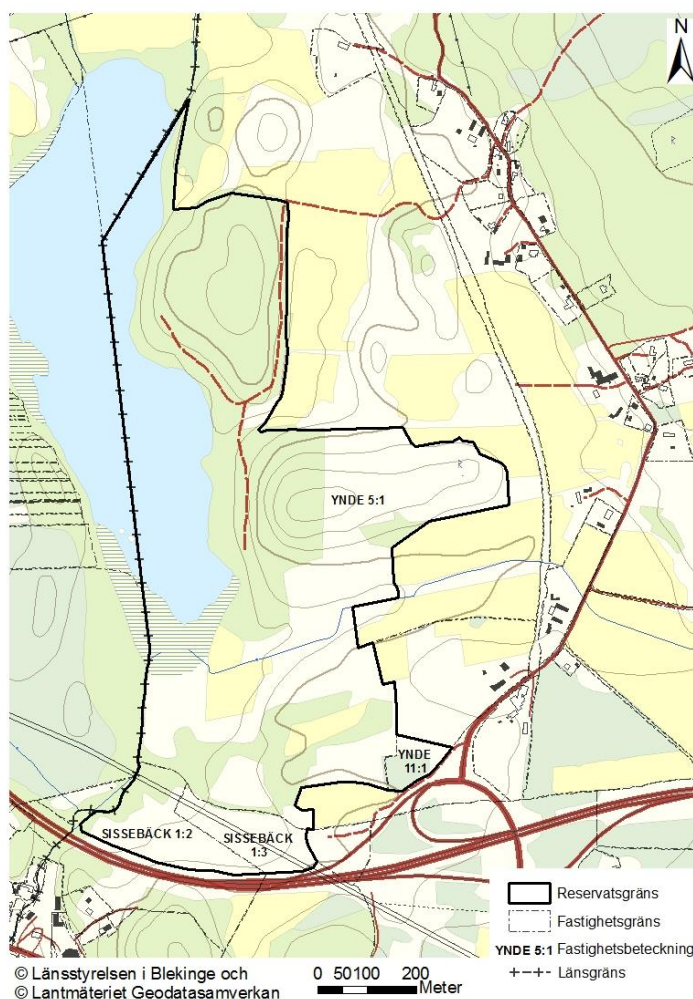
Alldeles sydost om sjön syns högvuxen skog. Väster om sjön skymtar ett mestadels öppet landskap med gårdar och skogsdunge, i bakgrunden en blånande bergsrygg. En tavla är även ett viktigt tidsdokument som också vara en källa vid tolkning av det historiska landskapet. Den största skillnaden mot idag är att sjön knappt syns för buskar och sly vid stranden och att vassoråden breder ut sig i den södra delen av sjön, samt att det är mer skogbevuxet på andra sidan.

2000-talets landskap

Landskapet kring Siesjö består idag dels av ett betespräglat landskap, dels av lövsumpskogar och ädellövskog. Mer än hälften av naturreservatets landdelar utgörs av betesmarker och de betande djuren håller landskapet öppet. Söder och öster om sjön finns betesmarker på såväl fuktiga låglänta som torrare marker i höjdläge. En tidigare åkeryta används fortfarande som åker eller vall. En liten yta av den tidigare fuktängen intill Sissebäcken hävdas idag som slåtteräng.

Sjösänkningen ledde inte på sikt till utökad åkermark. Vass och sumpskogar breder ut sig längs med sjöns låglänta delar. På moränkullarna växer ädellövskog dominerad av bok eller ek och det finns en mindre tallplantering. I ädellövskogen har det bedrivits aktivt skogsbruk, i form av olika gallringar och sedan slutavverkning i den norra delen.

Siesjö är en viktig fågelsjö för såväl häckfåglar som sträckfåglar och de som stannar över vintern. Fåglarna trivs i miljöerna i och kring den grunda och naturligt näringsrika sjön.

Fastighetskartan med gränsmarkeringar 2014.

För själva reservatsområdet har ägostrukturen varit intakt, det vill säga marken har fortsatt tillhöra Trolle-Ljungby gods med fastighetsbeteckning Sissebäck 1:2 och 1:3 samt i Ynde med nuvarande beteckning 11:1. Jordbruksmarken med åker, och inom reservatet mest betesmark, arrenderas ut. Ynde 5:1, med en liten del inom reservatet, har en annan ägare.

Siesjö, Sissebäck och Ynde – trakt med gamla anor

Sammanfattningsvis kan sägas att markerna runt sjön Siesjö utnyttjats av människor under lång tid. Fornlämningar vittnar om människans närvaro redan under förhistorisk tid. I källmaterialet kan utläsas att bebyggelsen intill Siesjö varit etablerade under senmedeltiden, även om inte ortnamnen avslöjar åldern på vare sig byn Ynde eller gården Sissebäck. Markerna inom reservatet, öster och söder om Siesjö, låg en bit från själva byn och gårdarna. Den ingick till stora delar i hägnade vångar med mest ängsmark, varav en del trädbevuxen, och lite åkermark. Vissa delar nyttjades som lindor, periodvis uppodlad ängsmark, och all mark låg på inägorna. Befintligt kartmaterial börjar på 1800-talet men det är rimligt att anta att marken på grund av de naturbundna förutsättningarna utnyttjats på liknande sätt åtminstone även under 1700-talet. Vid skiftenas genomförande i början av 1800-talet dominerades markerna kring sjön av öppna respektive trädbärande ängsmarker och på högre liggande delar fanns även åkrar.

Idag håller betesdjur markerna öppna på det som tidigare var äng (här på östra delen av *Sjöängar* kring bäcken/diket) och åker (*Thorsänket* på sluttningen). Den bokskogsbevuxna höjden på *Byabjer backe* som varit trädbevuxen äng har lång trädkontinuitet.

dagens skogar ligger på sjöns östsida verkar det till stora delar ha funnits en trädkontinuitet åtminstone tillbaka till skiftesepoken men troligen längre.

I början av 1900-talet hade åkerarealen utökats kraftigt, men det fanns fortfarande en del ängsmarker kvar kring sjön. Här har inte åkrarna som på många ställen planterats igen med skog utan fortsatt vara öppna. Från 1950-talet och framåt har det mesta av åker- och ängsmarken övergått till betesmark. Små steniga åkrar var inte längre lönsamma att bruka. Skillnaden är tydlig i landskapet mellan gamla mindre åkerstycken och de större stenröjda åkrarna runtomkring. Där

Källförteckning

Litteratur, rapporter, inventeringar, underlagsmaterial, mm

Beskrivning till kartan över Mjällby och Sölvesborgs socknar inom Lister härad och Blekinge län jämte Sölvesborgs stad. Upprättad i Rikets allmänna kartverk år 1917, Karlskrona

Cserhalmi, Niklas, 1999: *Fårad mark. Handbok för tolkning av historiska kartor och landskap*, Stockholm

Kornfält, K.A. och Bergström, J., 1990. Beskrivning till berggrundskartorna Karlshamn SV och SO. SGU Af 167 och 168.

Länsstyrelsen i Blekinge län. 2005. Tim, Viktoria: *Siesjö*

Myrdal, Janken, 1999: *Jordbruket under feodalismen 1000-1700*, Det svenska jordbrukets historia, Natur och Kultur/Lts förlag

Ringberg, B., 1991. Beskrivning till jordartskartan Karlshamn SV. SGU Ae 106.

Åkesson, Charlotta, 2003. *Ynde by - en miljöhistorisk analys*, Högskolan Kristianstad

Kartor

Skånska Rekognoseringskartan, uppmätt 1810-20, Lantmäteriet och Krigsarkivet

Kornfält, K.A. och Bergström, j., 1989. Berggrundskarta Karlshamn SV (skala 1:50 000). SGU Af 167.

Ortofoto 1940, Länsstyrelsen

Ortofoto 2011, Länsstyrelsens databas

Ringberg, B., 1990. Jordartskartan Karlshamn SV (skala 1:50 000). SGU Ae 106.

Internetkällor

Lantmäteriet. 2011a. Historiska kartor. Lantmåterimyndigheternas arkiv. Ynde, Sölvesborgs socken, storskitte år 1806, akt nr 10-SÖJ-5. <http://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/advancedsearch.html>

Lantmäteriet. 2011b. Historiska kartor. Lantmåterimyndigheternas arkiv. Sissebäck, Sölvesborgs socken, laga skifte år 1838, akt nr 10-SÖJ-8. <http://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/advancedsearch.html>

Lantmäteriet. 2011c. Historiska kartor. Lantmåterimyndigheternas arkiv. Generalstabens karta över Sverige, Södra delen, Karlshamn J243-10-1, uppmätt 1870, Rikets allmänna kartverks arkiv, <http://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/advancedsearch.html>

Lantmäteriet. 2011d. Historiska kartor. Rikets allmänna kartverks arkiv. Häradsekonomiska kartan, 1915-19, Sölvesborg J112-4-11. 1926-34, Årup J112-4-14 <http://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/advancedsearch.html>

Lantmäteriet. 2011e. Historiska kartor. Rikets allmänna kartverks arkiv. Ekonomisk karta, 1972-73, Valje JI 33-3E3e74, <http://historiskakartor.lantmateriet.se/arken/s/advancedsearch.html>

Riksantikvarieämbetet. 2010. Fornsök. <http://www.raa.se/cms/fornsok/start.html>

Muntliga och skriftliga kontakter

Persson, Rune. 2012. Markägare och f.d. brukare i naturreservatet Siesjö östra. Ynde.

Ringdahl, Claes. 2011. Fd forskningsantikvarie, Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund (DAL).